

LI RANTOELE

Liméro 102 - esté 2022

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federâcion Walonreye-Brussele

Foto: Jean-Pierre Van Overmeire

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaidêu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hète, 19, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau. Pris : 5€ å limero ; abounmint po èn an éndjoliike 5€, papî 18 €, les deus 20€, etrindjir 25€ - å conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB.

Fotos ey imådjes po rire (Li Blawete et l' Djan Goffart)

- Bondjoû ! Dji vòreu bén cénk kilos d' cromptîres.
- Des grosses u des ptites ?
- Des ptites ! Ci serè moens pezant po poirter.

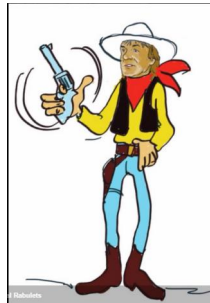

Po vos rmerciyî di payî des grossès taeyes so les essinces, el govienmint vos ofrit ene nouve pîce.

Dj' a comincî on redjime. Divant, dji mindjive ût pàrts di pidza. Mins asteure, dji ndè mindje pus ki ... troes !

Po saveur k' on vere, c' esteut dtrop, eco l' fât i aveur bevou !

Dj'è cominchî in réjime. Divant, dji mindjeu wuit paurts di pidza. Mins asteûre, dji n'd-è mindje pus qui ... trwès!

I s' fât todi sawè eschaper !

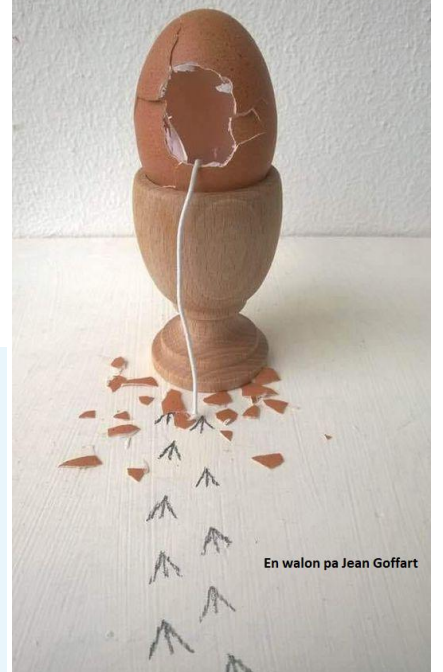

- Ki tuzez vs do mariaedje po tertos ?
- Vos m' fijhoz des avances ?

Les riscijhaedjes e rfondou mostrèt ki ci-ci acontè ostant les dnêyes di l' accint d' après Lidje (imådjes di hintche) k' el ci d' après Tchålerwè (les cenes a droete).

I faut toudis sawè s'èschaper...

- Pocwè rinteres tu al mâjhone a mitan plin ?
- Ci n' est nén di m' fâte; dji n' aveu pus des çances (po-z esse plin totoute).

Ådvins (I)

Coviete (Jean Cayron & Jean-Pierre Van Overmeire)
 Fotofâves (Christian Thirion & Jean Goffart) ..... p. 2
 Efuyîs d' Oucrinne relîs pa couleur (Lucyin Mahin) .....p. 3
 Rexhe d' Oucrinne fén fevrî (Zahra Aimad) ..... p. 4
 Mi Beldjike, rén k' da minne (Joselyne Mostenne) .....p. 5
 Des mwais valets à cinema (Souzane Mahin) .....p. 5
 Union Sint-Djîle di fotbal (Jean Goffart) .....p. 6
 On tchvâ d' Bietris, e 1795 (Dimitri François) .....p. 7
 Gâmès et ortografeye (Jean-Luc Geoffroy) ..... p. 8
Belès-letes
 À Marok a 19 ans (Joselyne Mostenne) .....p. 9-10
 Grigneus d' Årdene (Thomas Gaspar) .....p. 11
 Powezeyes (Jacques Desmet, Laurent Hendschel & Richard Joelants) .....p. 12
shûte p. 18

Ratacaedje

Bénvnowe às refudjîs blancs !

Tot rivnant e l' Walonreye – dji so-st on Walon espatriyî – e moes d' octôbe 2021, dji scrijha-st on powinme po critiker les grigneus.

fourit rprins dins l' gazete « Singulîs » 1/2022.

Pus ene grande guere e continint / Ça, dispu septante-cénk ans d' tîns.

Dj' aveu yeu l' toirt di n' nén plaidî l' afwaire avou nosse Vladimir Poutine. Mins, tot rabatou, si dj' l' âreu yeu houkî à telefone, ki m' âreut i dit ? « Oyi, scrî lu ! Dji va djustice fé ene tote pitite tournêye e l' Oucrinne. Ut djoûs, candjî d' govienmint et c' est tot ! Ci n' serè nén, po dire, ene grande guere. »

Portant, il î sont co. Eyet, rén k' tot-z acontant les distrujhaedjes et l' disbrôlaedje economike, dji dvrè ritoirtchî m' rimea insi : « *Pus ene grande guere e continint / Di cwarante-cénk disk' à prétins.* » (comprindoz : li prétins 2022).

Kimint k' les ptits Oucrinnyins n' ont nén stî sprâtchîs come

des wandions, totenoncô ? Ni l' Urope, ni l' Amerike ni plént moussî direk e djeu d' beyes, peu del bombe atomike. Mins foû do tchamp d' bataye, on-z a veyou on Zelinsky foirt bon câzeu et foirt coraedjeus, disconte d' on Poutine pé k' on boû d' fagne. Et toursiveus, et sins fiyate a-z aveur a lu.

D' ene trake, les Bedjes ont rçû les efuyîs. On a djâzé d' trinte meye ascoyeus [accueillants], mâjhons, djîsses e viyaedje, institucions. Les Oucrinnyins passént à Ptit Tchesteu, pu a l' avrûle à Heysel, et-z awè d' on còp leu cwâte A, et les çanses ki vont avou. Oyi, mins : brokete di bos po les etrindjirs efuyîs d' Oucrinne (brâmint des étudiants noers et arabes). Sami Mehdi : « Alez rzè dins vosse payis. I n' est nén e l' guere, lu. Vos av 30 djoûs. »

Lucyin Mahin, li prumî d' djun 2022.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele (rifondou et mwaisse modêye) sont eplaidîs dizo libe licince CC-BY-SA 4.0.

Insi, i pôront esse rimetous sins rujhes sol waibe di tecses « Wikisourd », et rashonnés sol pådje del sicrijheuse u do scrijheu. Avou ça ki, s' i gn a deus modêyes (Feller et rfondou), elle î seront todi eterloyeyes.

Les textes normalisés publiés ici et leurs originaux sont sous licence de libre utilisation CC-BY-SA 4.0. Ainsi, ils pourront être republiés sur le site de textes wallons « Wikisourd », où ils seront élégamment rassemblés par auteur. Les différentes versions éventuelles (Feller / rifondou) y seront interliées, permettant de passer de l'une à l'autre en un seul clic.

Les rcetes po lère li rfondou

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute Ardenne) ; le suffixe -ea (fr. -eau) se prononce -ia ou -ê; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat) ou îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ; ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje) ; oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, où, wê, etc.) ; ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs ; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège) ; oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et où à Nivelles, â se prononce au, â ou â selon les régions ; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, où à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre ; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest ; oen se prononce

souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (fr « en », partitif) se prononce ènnè sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rè-mantchî ; retchessî = rètchèssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : ceréjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe ; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1994).

Eternâcionâ

Paskeyes di refudjîs nén Oucrinnyins

Dji studyive a Kiyev dispu deus ans, mins dj' aveu ddja fwait troes ans di scoles a Djniepro [Dniepropetrovsk]. Li 26 di fevrî, il a bén falou cwiter.

Dji vos raconte les paskeyes k' on a viké après l' trén Kiyev-Lvov (shûte di çki dj' a dit e l' Rantoele 101, p. 4).

Ramassés a Lvov

A Lvov, li prumî djoû, on a stî ramassés pal police especiåle. C' est les SBOu, l' ancynin KGB, maskés et avou les calachnicofs à pougnet. Pask' on cwe-reut on djîsse po doirmi, et k' c' esteut covere-feu.

Nén peter on mot d' rûsse, mes omes. Boerler a vitesse grand V e-n oucrinnwès ! Im-possible po nozôtes di comprinde çou k' i vlént. Tos Arabes eshonne : i nos prin-dént po des terorisses !

Tchance eto : gn a-st arivé ene viye Oucrinnyinne, ressâvêye di Kiyev come nozôtes. Ele lezî a spliké les pondants et les djondants, et i s' ont racoeyi [*se sont calmés*]. Et nos moenner dins on grand dortwer avou des ôtes efuyîs, la k' on passa l' nutêye.

27 di fevrî

Li londmwin, nos avans volou prinde on trén po Tchope, li dierinne veye divant l' frontire. Mins gn aveut la ene trope di sins-papîs afrikins ki nos espaitchént d' moussi e l' gâre. On s' a payî on tacsî, nozôtes cénk. Tot tuzant wice aler après : Pologne, Slovakeye u Hongreye.

Pol Pologne, faleut roter cwatre eures. Avou ça k' on a veyou des videyos ki tournént sol Daegntoele la k' les dwanîs polonès macsâdént des Afrikins ki volént passer l' frontire par la. Li Slovakeye, leye, vineut d' clôre si passaedje, tot djhant k' elle aveut ddja ascoyî s' cwota d' efuyîs [*fuyards, réfugiés*]. Dimoréve li Hongreye. Li posse frontire est a ene eure et dmey a pî. On s' a don metou e-n erote, dins on hagnant vint d' Sibereye ki nos sbijhive

les lepes et l' vizaedje.

Oyi mins vola, tintin ! Po passer l' frontire, faleut esse dins on câr u ene oto. Kimint fé ? Nos avans passé l' nute dins ene cahoute âs martchandijhes, tins k' i djalève a pire finde divant l' ouxh.

28 di fevrî

Li londmwin à matén, gn a onk di nozôtes ki tuza a houkî noste ambassade a Boudapesse.

Li Bon Diu n' avoye djamây li fa sins l' sorfa [*come par une intervention providencielle*], i fourît d' acoird di nos evoyî on câr, et relére 75 djins, les cis k' avént evoyî ene foto d' leu paspôrt.

Come d' efet, di l' après-prandjire, li câr s' amoenne et tcherdjî les 75 inscrîts. Oyi, mins di ç' trevén la, gn aveut ene câkêye d' ôtes Marokins k' avént aplouû al frontire. Et vleur monter d' tote foice. Li tchâfeuse do câr saveut bén k' ele ni pasreut nén l' dwane fortcherdjeye. Ele lezî a clôs l' ouxh à nez. Adon zels ont assidjî l' câr, si coûtchî dvant les rowes, et bouxhî conte les cwâreas a les spiyî. I djhént: « Dj' alans crever d' froed ci nute cial divant l' ouxh. On schape tertos eshonne u on mourt tertos eshonne. »

On-z aveut bén sayî d' houkî les policîs hongwès, mins nos esténs co so on parkigne costé oucrinnyin. Si n' avént i nén l' droet d' î avni.

Nos avans dmore la arokés tote li nute. On s' a pârti, inte voyaedjeus, li restant des dates et les kékes botayes d' aiwe k' on-z aveut co.

Dins l' Union Uropeyinne

Tolminme, li londmwin l' ambassade a-st evoyî on deujhinme câr. Li tins k' nos essereus [*assiégeants*] si dâ-

rénxhe dissu po-z awè ene plaeece - end aveut nén co assez po tertos -, nosse tchâfeuse esprinda l' moteur, et s' aler stitchî dins l' rilêye d' otos k' alént passer l' dwane, avou l' binamêyisté d' on gros camion ki lyi a leyî ene plaeece. La, ns esténs so l' triyaedje des Hongrès, et les « grevisses del nute » ni nos plént pus vni acweri.

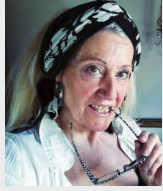
Al fén, fé vizer les paspôrts a Zahoni, avou l' prumî catchet d' on payis di l' Union Uropeyinne. Schapés, nozôtes... ki dj' creyéns. Mins nos esténs co d' douce creyance.

Arivés a Boudapess, nos avans stî ascoyîs a môde di djîn, et evoyîs dins on grand otel, avou des ôtes pareys a nos. K' avént rçû on rciné [*collation*] a leu-z arivêye, zels. Mins i n' dimoréve pus rén po nozôtes. Et pont d' uros po-z atchter ene pitite marinde dins on botike di nute, nozôtes ki n' aveut câzu pus rén magnî dispu deus djoûs. Dji n' avéns sepou aveur ki des dolârs divant di steper evoye. Ns avans co dvou « so-per par keur » [*dormir sans souper*].

Ureuzmint, les troes ôtes djoûs k' nos dmore e l' otel, on a magnî et boere prodeyo.

Li shûte à côp ki vént... motoit. Zahra Aimad, espoûle racontêye e francès al copinreye di Rotchfoirt, li 9 di mâss 2022; ratour-naedje : Li Rantoele.

Beldjike

Ene ôte Beldjike, djusse por mi

Dj' esteu e hant avou on scrijheu djwif di Brussele. On djoû, i discâza l' Beldjike. Ça fwait ki dji m' meta a tuzer pocwè k' mi, dj' esteu Beldjikinne. Mâgré tot.

Fât dire ki dj' a dmoré 40 ans a Brussele. Ça m' a fwait cnoxhe èn ôte vizaedje del Beldjike.

Magrite et les ôtes

Por mi, li ptit molon [*grain de folie*] k' i gn a-st e l' tiêsse des Bedjes, aprume les Bruslers, on nel ritrouvret ddja ni a Londe, ni a Paris, ni a Madrid ni bèn seur a Moscou.

Dji pinse a Magrite, ki dessina ene pupe et scrire padzo ki c' end esteut nole. Il a fwait des shuveus (dicipes), come li Marcel Broodthaers, ki ses scultreyes sont-st ossu sakêymint biesses : mosses [*moules*] dins ene casrole, mosses pindowes avou des picetes a on poitemantea, oûs petés dins ene boesse di plastike, boket d' hoye ewalpé dins del wate. Portant, ces « ouves » la ont stî espôzêyes âs Rweyâs Muzêyes d' Ârt et d' Istwere di Brussele.

Si s' ont ele vindou a tchirés pailêyes [(ainsi = et) elles se sont vendues la peau des fesses].

C' est ene miete li minme filozofeye k' on rtrouve dins les desséns do tchet da Geluck.¹

riwalnijhî pa Jean Goffart

Sol djantî politike

Li Beldjike, c' est eto les mannets roufions et glawenes ki s' dispetronèt ezès cwate pâr-lumints do payis. Li prumî minnisse Leterme ki, prindant boû po vatche, tchante li Tchant des Walons (eee ! nonna, li Marseyesse) estô del Braibanche. On prezidint d' pârti - et kécfeye eto pus hôt k' ça - k' inme ostant les valets k' les bâsheles (mins taijhans nos, on nel doet nén brutyî). On payis k' i gn a-st avou troes royînes e minme tins. Ene di zeles, foirt camaeråde avou les abshuveus da Franco, vleut rebaguer à so-lea avou les meubes do palâ d' Lâkene, payîs avou nos ptits liârd...

Dji n' vos conte nole coye : c' esteut dins l' Zinneke Paråde.

Joselyne

Mostenne, li 29 di
djanvî 2022.

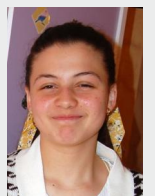
1. k' a rsiervou eto a Djozé Schoovaerts po ses
planches âs cwate imådjes del rilêye « Titôrvâ ».

Fime d' imådjes éndjolike

Les mâvas byins

Oufti ! Après deus ans rikerak, on rpout aler a s'-n âjhe dins les sâles la k' i fwait spès [salles obscures]. Profitans è !

Ca, come mi cuzene ni paye pus Netflix, dji so spaneye di fimes d' imådjes so m' tâvlete.

Des mwais valets ?

Oyi mins nonna ! c' est nén des valets, c' est des biesses. Et totes des biesses ki les djins veyèt evi.

Dins l' fime, il ont divnou ene binde di hapeus d' boûsse, ki l' grand mwaisse c' est Monsieur Lleu. Si plaijhi, c' est scroter les boûsses des djins sins k' ele s' end abaitixhexhe.

Adon gn a Monsieur Rakin, ki s' disgujhe a tot çk' on vout. Monsieur Sierpint, lu, i voet voltî... nonna : i magne voltî les

pourceas d' montinne [*hamsters*]. Mins i mindje ossu voltî les crinmes al glaece, et s' margayî avou l' Rakin, cwand end a k' ene e l' eurêye.

Gn a k' ene kimere, c' est Nosdame Laraegne. Leye, ele kinoxhe foirt bèn l' éndjolike. Elle a ddja stî hacneuse [*hacker*].

Li dierin del binde, c' est Monsieur Pirana. Ci-la, il est tot ptit, et i s' mucheyreut dins on trô d' sori.

Prezintaedje

I vikèt dins les saiwires [*égouts*] d' ene grande veye, k' il ont racoirdé a leu palâ. La gn a des trezôrs a make : tot çk' il ont scarweké dins les banques et les muzêyes.

Mins on bea djoû, li Leu vleut zweper l' saetch al mwin d' ene kimere dins des montêyes. Mins la l' pôvlete viye djin ki tome à rvier, et c' est l' Leu ki l' espaitche di berloufer djus, ca i tneut ddja s' sacotche. Mins l' pitite djin a l' epinse ki c' est l' Leu ki l' a schapé, et ele li rmerceye a grandès aiwêyes di djinteyès paroles.

Li Leu est si télmint mouwé d' aveur fwait ene boune keure [B.A.] ki s' cawe kimince a berlondjî di håre et d' hote.

Li binde des mâvas byins va-t ele esse ramassêye del police, al fén des féns ?

Raconté e walon pa Souzane Mahin, li 7 di may 2022.

Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (62)

L' Union Sint-Djîle et les ôtes

El tchampionat d' Beldjike, dins s' modêye 2021-2022, a yeu on pitit rafristaedje [rafraîchissement] grâce a l' Union.

Vla on club ki provént d' Brussele eyet minme di Sint-Djîle.

Il a vnou à monde e 1897. L' estâde est portant metou so l' veye d' a costé : el matricule dijh est dissu Foresse. Les djaenes et bleus ont, e 1933, erbatijhî leu ståde « Park Duden » a « Ståde Djôzef Maryin. »

Des tchampions... dintins

C' est onk des clubs les pus titrés del fotbale bedje. On l' a eto spoté « Union 60 » avou ene ridlêye di 60 pârteyes sins piede.

C' esteut ene eterprijhe di famille - ene miete come dins l' rilomêye pîce di teyâte « Bosmanse et Copenole » (k' on va co rdjouwer al fén d' l' anêye a Tchâlerwè).

Après leu dischinte e l' Prumire B, il ont stî ratchtés pa Tony Bloon, el proprietaire do club inglès di Brighton.

Il î ont dmore, sins poleur rimonter, mâgré sacwants côps d' esclat come el victwere conte Anderlek 0 a 3 e l' cope di Beldjike 2018-2019.

Al difén, po s' rafoirci et asprover di raler e l' prumire divizion, il ont-st egadjî Felice Mazzu eyet ratchter brâmint des noveas djouweus.

Pol sâjhon 2021-2022, i vnént djusse d' ermonter e l' divizion I k' il avént leyî 48 ans pus timpe.

Sori pol tchet ?

Vo les la don ervinous e l' Divizion I. Drola, on les creyeut ene sori po l' tchet avou leu waire di liârd eyet leu vî terén.

Mâgré ene rade eliminâcion e l' cope di Beldjike, les djouweus di l' Union ont stî a l' tiesse do tchampionat tote el sâjhon à long.

Leus ecoraedjeus ont minme revé d' on dozinme tite di tchampion, 87 ans après l' dierin di 1935.

e 1935

So l' fâsse classike (prumire pârteye do tchampionat), il ont batou deus côps li club vijhén, leu rivâ d' todi, Anderlek, pa 1-3 eyet 1-0.

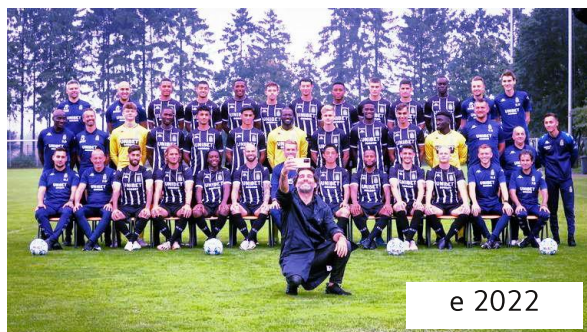
Les playofs ont-st arivé avou come adversaire l' Antwerpe, Brudje eyet co on còp Anderlek.

Mâlureuzmint, Brudje s' a metou so leu voye. Po cmincî, il ont vnou bate les Sindjîlîs 0 a 2 so leu terén. Eyet, pol cougnet, il ont co wangnî 1 a rén so leu terén a Brudje.

Ci gôl la, c' est l' kîpe, Anthony Moris, ki s' a mâ etindou avou on disfindeu eyet l' balon a stî dins l' gayole. Eyet come gn aveut on grand Mignolet et ki Machida aveut stî tapé a l' ouxh après ene eure di djeu, les carotes estént cûtes.

Mâgré on foirt bea tchampionat, c' esteut fini des espwers di l' Union.

Anderlek finixheut troejhinme avou a l' clé, on tiket po l' Urope.

e 2022

Et les clubs walons ?

Du costé do Sportigne di Tchâlerwè, les Gades-âs-royes avént-st arivé a-z apicî l' vagon des « playofs 2 ». C' esteut çou ki l' grand manitou do Sportigne voleut à cominçmint del competicion.

I lzî dmoreut don shijh pârteyes (eyet deus ôtes s' il arivent prumîs) po-z awè l' fameus dierin tiket po djouwer l' Urope ki les sopoiteus reclamnut sins djoke.

On n' pout nén dire ki çoula s' a bèn passé. Po comincî, les Gades-âs-royes ont stî batous a Malene. Po shure, i n' ont pris k' on mierseu pont so deus pârteyes dissu leu terén.

I fât dire k' i lzeu mankéve on boun atacant egayoleu [buteur]. Come d' efet, Shamar Nicholson esteut evoye à Spartak di Moscou, vindou po nouv miyons d' uros. C' esteut bèn po les caisses, mins nén po les rzultats. Oyi, Vakoum Bayo fijheut s' pitit possible, dispu k' il aveut stî transferé a Tchâlerwè.

Les suporters contnut dissu Edward Still, l' etrinne, eyet copurade so Mehdi Bayat po-z awè des bons transfers. Paski, disk' asteure, i n' arivnut waire a fé on bon rizultat come paregzimpe wangnî ene sacwè come el cope di Beldjike.

Tant k' à Standârd di Lidje, on a bèn yeu dins l' idêye k' i dalève djouwer l' dischinte e Divizion 1B. Il ndè faleut waire po k' çoula arive. Ene sâjhon a rovî à pus rade. Mins l' arivéye do grope 777, li novea prôpietaire, a rmetou do boure dins les spinâds. Eyet foiravant des liârd dissu l' tâve.

El shûte a l' anêye ki vént !

Jean Goffart, li 19 di may 2022

Istwere

Li tchvå do mayeur di Biétris (1795)

Li mayeur di Bertrès, li pere Cazin, aveut li tchvå k' esteut li pus malén do payis. C' esteut s' trezôr et i n' l' âreut nén co dné po des pîces d' ôr.

Li mayeur esteut tchesseu. Il aléve a l' tchesse so si tchvå.

On tchvå ki schoûte

Pa des côps, avou les atoumances del tchesse, i dveut leyî si tchvå e plan dins l' bwès. Ca, po n' nén piede li cîer, li tchivrou, oubén l' singlé porshût pa les tchéns, il end aléve a pî po trover li biesse catchéye dins les coxhes.

Li tchvå passéve si tins a magnî les setons et les fenaesses des bwès.

A l' fén del batowe, Cazin shofléve on côp. Li tchvå, ki schoûtéve, cwand il oyeut l' shoflaedje, i vneut rtrover s' mwaisse.

Abrocaedje des Francès

Ces pàjhûles moumints la ont candjî cwand li revolucion francesse a cmincî. C' est ki, e 1795, les sôdârs del France ont-st abroké so l' Ârdene.

In bea djoû, on topet d' sôdârs, avou a s' tiesse on djenerâ poirtant on bicoine, intra dins Biétris. Ci-ci dmanda après l' mayeur.

A ç' moumint la, Cazin esteut ddja vî, setch et droet. Li djenerâ voleut di tote foice des tcheretes, do four et do strin.

Fidele a l' idêye otrichinne, Cazin si rdressa et i lzî djha : « Les fours sont so les cinas (k' a Bertrès, on dit les traveures), et les strins sont dins les gregnes. Vos è vloy ?

Alez les cweri vozôtes-minmes. Mi, mi fonccion m' espaitche di fé ci sôre d' ovraedje la. »

« C' est foirt bén, dit-st i li djenerâ, dji va shure tes consiaedjes. Dji kiminçrè pa m' siervi e t' mājhon. Alans î. »

Cazin baxha l' tiesse et moenna li trope dins ses stâves. Les sôdârs prindît tot. Li djenerâ, lu, fijheut l' toû del batisse et la k' i voet li tchvå do mayeur.

« On-z a ossu dandjî di ci tchvå la. Dj' el riprind avou ! » dit-st i.

E-z oyant ces mots la do djenerâ, Cazin ourit li shofla côpé tot d' on plin côp. Ene pitite lâme si vna mete e l' coine di si ouy. Ces hapeus la plént tot prinde, mins nén si tchvå.

Tot d' on côp, vo l' la k' i s' ridresse et toûne li tiesse po vey k' on sôdâr sayive di mete li tchvå padrî ene tcherete.

Rapiçaedje do tchvå

Cwand ces sôdârs la ont yeu fini di tot rapådjner, Cazin s' leya scheure dins s' vî fâstroû. Veyant k' il esteut foirt målureus, ses deus ptits-fis di doze et cwénze ans lyi djhît k' il alént shure li trope et sayî d' elzî riprinde li tchvå.

Li mayeur vola-z end aler avou zels. I n' esteut nén fiyâteu mins i vleut co dire ârvey on dierin côp a si tchvå.

Li trope a nd alé après Ofagne. Li mayeur shuveut les sôdârs,

tot s' catchant padrî les håyes.

Li trope n' aléve nén trop râde, paski les tchârs estént bén tcherdjîs et i rôlênt dins des voyes plinnes di bôjhe. Bén seur, li djenerâ, lu, avou kékes atchvaleus, esteut evoye bén padvant les ôtes.

Tot l' monde aresta âs Asnoes [As'nès, Assenois], po moussi dins on câbaret et î boere.

Veyant l' nutêye vinowe, les ptits-fis ont stî disteler li tchvå foû del tcherete. Cazin riwaitive tot çoula d' à lon, veyanmint si âdje.

Tot d' on côp, on oya on côp d' shofla ki vneut come di nole pârt. Li tchvå, lu, atindant l' shofla, peta â diâle et racori po rtrover s' mwaisse.

Li mayeur monta dsu, et-z erala disca s' mājhon avou. I fjha ses bagaedjes, dijha adîe a s' famille et-z end ala disca Cologne po-z î viker l' restant di s' veye et-z î mori.

Li morâle nos dit ki : èn ome, voci Cazin, a mî inmé tot leyî toumer : si famille, si mestî, ses cwârs et tot l' resse, et minme peter â diâle viker dins on ôte payis, djusse po wârdêr si bén li pus mamé por lu, si tchvå.

Dimitri Françwès, li 5 di djanvî 2022 à lére on scrijhaedje e francès da G. Laport; mwaisse modêye so les Berdelaedjes; modêye Feller-amistâve (tot wârdant les betchfessîs ki sont ddja sol prumî scrijhaedje) so Wikisourd (adresses p. 18).

Les Francès et les Walons dins l' istwere

Ci tecse ci a l' avantaedje di mostrer ene sitouwâcion ki brâmint des Walons n' kinoxhèt nén : leus innmis d' todi, c' est les Francès ; leu « payis », c' est onk des bokets del Walonreye ki, adon, va avou l' Flande (dins les Bas Payis Otrichyins) et ossu avou l' restant des ptits estats almands po çou k' est del Principâté d' Lidje. Nos estans aloyîs insi dispu l' rashonnaedje del Lotarindjeye et del Djermaneye da

Louwis, les deus ptits-fis da Tchârlumagne, dins ene intité ki va divni li Sint Impire Romin Djermanike. Li Flande n' est nén dvins â cmince, ca elle est e boket da Tchâle li Tchâve, li France a divni. Mins les Ducs di Bourgogne el vont rmete dins leus « Bas Payis », ki c' est Tchârlukin k' endè va-st eriter. Adon, leye ossu, divént tere innmeye po les Francès, ki s' tignèt avou les Espagnols des ans et des razans d' astok.

Mancîs lingaedjes

Sicrire li gâmès

Li scrijhaedje des «patwès» – djans ! di tos les mancîs lingaedjes [langues menacées] –, ci n' est nén on djeu d' efant. Tantea ki brâmint des câzeus n' ont djamây sepou fé l' ascoxheye [franchir le pas].

End a-t on rescontré, a Rdû, li wekene do Påke, di ces djins la ki savént ene miete u brâmint di walon, di gâmès u d' picârd, mins ki n' el savént ni lére ni scrire.

Feller u nén Feller ?

E walon, li sistinme Feller s' a spårdou, pitchote a midjote, tot åd dilong do 20inme sieke, avou totes sôres di rcandjaedjes po tchaeke accint do walon u minme tchaeke sicole ortografike.¹

E gâmès, li sistinme Feller n' a waire yeu d' succès. On n' a-st eplaidî ki des ouves da Albert Yande, k' ont stî riscrites pa Philippe Barthélemy.

Lanawaire, Georges Thémelin a sayî on sistinme ene miete diferin, mins pus près do francès. I lyi a shonné k' insi, li li-jhaedje esteut pus âjhey et l' comprindaedje direk.

Prononçaedje et ortografeye

Li sistinme Feller a stî tuzé a on moumint ki c' esteut foirt målâjhey d' eredjistrer l' vwès, et câzu impossibe d' el fé raschoûter. C' est dandjreus po çoula ki nosse bon Djule, avou ses rîles ki riscrijhént l' accint di tchaeke oteur, a-st askepyî çou k' on pôreut lomer « ene djâzante ortografeye ».

Cisse rujhe la n' egzistêye pus pol djoû d' ouy, la k' les eredjistrumints sont todi pus âjheys. Et k' on les pout rischoûter so des stroetès plakes odio [CD] u videyo [DVD], des schayetes USB sititchâves dins l' radio di voste oto, et so l' Daegntoele, a pârti di vosse sûtifone u di

l' éndjole di vose buro.

C' est l' cas pol walon metans so les wikipedias. Mins ossu pol gâmès.

E 2015, gn a yeu ene antolo-djeye des scrijheus gâmès avou deus stroetès plakes po schoûter les tecses.

Dispu k' dj' a prins m' pinsion e 2014, dji m' a-st atelé a hâyner [présenter largement] les scrijheus gâmès dins ene colecçion lomêye « *Ma p'tite Édition* ». On î trouve des ptits lives, des CDs et des DVDs.

Mins l' cougnet [*la cerise sur le gâteau*], c' est m' waibe k' on pout trover a l' adresse <http://www.frego-et-folio.be/>

So ene pådje (.../gaume/villages_et_patois/), n' a-st ene mape del Gâme ki, tot clitchant so 10 ponts d' viyaedje, on-z ôt on tecse avou l' accint d' avâr la.

Li walon d' eyou ?

Tins des troes djoûs do wekene des lives a Rdû, kibén d' côps n' avans dj' nén oyous dmander « on live e walon, oyida, mins, c' est l' walon d' eyou ?

Cwand on lijheut on tecse - tchoezi a l' astcheyance dins ene rivuwe k' on dnève po rén - a on schoûteu, ene schoûteuse, i u ele comprindeut dipu k' el mitan.

Paski les diferinces etur « les » walons, ci n' est sovint k' on disfôrmaedje do minme mot, avou l' accint d' ene metowe contrêye, pâr d' on metou viyaedje do minme payis.

Mins dins les idêyes k' on-z a stichî e l' tiesse des djins dis-

pu pus d' cint-z ans, ces diferinces la, i n' les waitèt nén come ene ritchesse, mins ene ocâzion d' dire : « voess ! ces-la, i n' djâzèt nén come nozôtes ». Portant, li tcherpinte di ces mots la, k' i djudjèt diferins, et pâr li minme.

Çou k' est vrai pol walon est toutsu vrai pol gâmès. Mâgré ki l' Gaume est brâmint pus ptite, li prononçaedje et li scrijhaedje des minmes mots pout esse diferin. Dji vos pou fé ene djivêye [liste] di ces diferinces la, e-z alant d' Ete à Dampicou tot passant par Vierton et Sint-Mâ. Oyi, on-z ôt ossu dmander « c' est ké gâmès k' i câze ». Portant tos les gâmès s' comprindèt inte di zels.

Po clôre li cayet

Tuzans ene miete a cisse re-fleccion cial d' ene Flamindje, k' on-z a eco oyous a Rdû. E l' Flande, les djins câzèt co brâmint leus « patwès », et portant, gn a câzu nou live k' est eplaidî e wess-flamind, braibançon, limbordjwès. C' est tot l' contrêve do walon et do gâmès : on n' les câze câzu pus, mins on s' margaye come des tchéns d' barakî po ene pitite diferince ortografike u l' ôte. Et criyî Barabasse disconte do rfondou, do scrijha « k » po « qu », u des dobès cossounes a môde francesse do sistinme Thémelin, adon ki l' sistinme Feller les a rsæ-tchî...

C' est po ça ki mi-minme, dji dmande a tos les Gâmets di scrire leus sovances avou tolminme kéne ortografeye. Gn a asteure des « machenes » assez po rmete leu tecse da-drame.

Jean-Luc Geoffroy, li 20 d' avri 2022 (e francès); ratournaedje et redjârbaedje: Li Rantoele.

1. NDMS (note do mwaisse sicrijheu): Adonpwis, a pârti des anêyes 1990, avou li rfondou walon, on a yeu èn atâvla [proposition] d' ortografeye po l' lingaedje e-n etir. Dj' ô Bén : ene seule maniere di scrire li minme mot so tote li stindêye del langue, adon sins mete on prononçaedje oblidi dins li scrijha [graphie].

Li Rantoele às belès-letes

Limero 57 (rawete al Rantoele l° 102 di l' esté 2022)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vraiy temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24).

Li Pladje des Nâcions

Djulete 1969. Djans è à Marok !

Dj' aveu télmint taené les parints po fé on djoû on bea grand voyaedje ki l' avinteure tokéve a nos ouxhs. Li viye Peugeot 404 nos ratindeut dins l' gâraedje, plinne come èn oû : li tinte prustêye pa l' cuzén Medåd et tos les agayons ki vont avou ! Mi mere esteut so des tchôdès braijhes !

« Dj' a fwait del rezistance e 40 ! Dji poirtéve les letes – catcheyes dins m' coirsaedje – às makizârdès dins les bwès. »

Ostant dire k' ele n' aveut peu d' rén. Li pere, lu, î rwaitive a deus côps !

A Djivet, broke di viole ! Li vweteure di James Bond (c' est insi ki l' pere li loméve) ni pleut ddja pus hay. James Bond, c' esteut 007. Voci, c' esteut deus zeros sins l' 7. Boumboum so l' voye ! Trop tcherdje !

« Dji m' è va a Tamene mon Romeyo » dit-st i popa. « Il a on rméde po tos les mås ! ».

Avou les « otobalances » (on ptit balon k' on gonfléve dins les amoirtixheus po les fé rdjibler), li Marok ribreyeut après nos.

« Nos alans trevâtchî l' Espagne e xhaibiant » dit-st i l' pere « sins fé l' cwâré l' ipotenuze » — il a radjouté ça djusse po dire k' il esteut professeur !

Des kilometres sins vey li cawe d' on tchet. Djusse des fameus paneas avou des grands noers toreas. Di tinzintins, e-n on ptit viyaedje, on botike po-z atchter a magnî.

« *Bélgica* ! » « A ! Eddy Merckx, Fabiolâ ! ». Eddy Merckx ki fjhéut ene sacwè d' râle dins s' prumî Toû d' France ki nos schoûténs so l' frecwince « Radio 007 Alfrede ». Et Fabiola po ene ôte

sacwè d' râle : li cisse d' aveur maryî nosse rwè !

Campigne sâvadje et, pa des côps, des djins d' on viyaedje k' arivént d' nole pâr, minme on cou-d'-djate so s' plantche às rôletes. Vos âriz veyou come i xhâréve rén k' avou ses pougns ! Des Bedjes à mitan d' leus tchamps ! I n' faleut nén rater ça !

Li diagonâle esteut tote xhalêye paski nos arivéns dins l' Siera Nevada.

« Maria deyî, cwè çki c' est k' ça ! » dit-st ele Djanine (nosse mame). « Vo nos la dins on western asteure ! I n' manke pus ki l' revolver Lifâtcheu do Captinne Mostene ! » (c' est m' mononke-tâye, k' esteut captinne di l' ârmêye, et ki nos a leyî s' revolver).

Aldjezirasse, al fén ! mais nosse mere ni fjhéut pont d' bén: « Totes ces otos la vont rintrer dins l' batea, Alfrede ? N' alans dj' nén afondrer ? »

« Il est trop târd po fé dmey toû Djanine, nos vierans bén ! »

Mondju todi ! Prumî côp k' on rintréve dins on grande laide afwaire come ça !

E plinne mer, gn av ene pitite grosse feme ki fjhéut aler les bresses di tos les costés : nosse Djanine.

« Djosline, Alfrede, des dâféns, vinox vey, insi ! »

Djoslene ni veyeut rén. Elle esteut malåde. Si tiesse tournéve come so on molén del dicâce di Yon. Ey Alfrede, k' aveut rmetou, cwereut après si stoumak sol pont ! Kéne paskeye !

Nos arivéns a Tandjî. Li veye tote blanke come li viyaire [visage] do pere et s' feye avou leu mã del mer. Mins nos n' avéns nén stî à fond del Mîtrinne Mer. Nos esténs schapés !

Al nute : ene pladje do costé d' Rabat. Nén on tchén ! pont d' djins ! Li mer esteut foirt groûlante, c' est l' vrai mins télmint bele et vicante avou ses wagues ki rshonnént a del linne di berbîs.

« Nos nos alans astapler vaici po nos rmete do trevâtchaedje di l' Espagne » dit-st i l' pere « Nos avans yeu tchôd come dins on for, nos alans shofler ! »

Shofler ? Nén co ! Dispiertés del nute pa on brut d' aiwe teribe ! Li Cascâde di CÔ a costé d' ça ? Ene biestreye !

Djanine kimince a boerler e veyant l' aiwe a ses pîs.

« Li lampe di potche, dou est ele nodidjo ? A ! vo l' la ! »

On meur d' aiwe, des wagues ossu hôtes ki l' egljhe di Yon. Abeye, tot baguer foû, et evoye ! rescouler al varade li pus lon erî possible ! Ké bastrinke !

« Âyans l' ouy so l' mer po k' ele ni nos fwaiye pus dismantchî nos afwaires co on côp ! » dit-st i Alfrede.

Li londmwin à matén, nos avéns des vijhéns ! Nosse tiesse ki nos djouwéve des kéntes ? Ene forvuzion ? Nonna ! On toetea berbere, èn ome avou ses deus femes, leus carpetes, leu peas d' gade, leus cocmwârs et tot l' sint-friskin.

Po l' prumî côp, nos nos bagnéns (si on pout dire) dins l' Atlantike et les meurs d' aiwe ki rtoumént so nosse dos epoirtît avou zels nos mayots !

Li pus djonne des femes do vijhén aléve a l' aiwe avou s' djelaba. Mins, troes djoûs après, elle esteut avou on bikini, on noer come li minne ! Adon, nos esténs câzu ene djermale et nos ns avans bén etindou. C' est télmint clapant d' potchî dins les wagues a deus e

s' dinant l' mwin ey e xhaxhlant !

On pexheu passéve di tinzintins avou des mosses a vinde. Nos nd avéns djamây veyou des si grosses. Avou ene dimeye dozinne, nos esténs guedés !

Miyârd ! Foirt salêyes ossu et nos vijhéns l' sepént bin. I ratindént nosse dierinne betcheye po-z abouler avou leu té.

Termetant, on fjheut ene novele voye âdzeu del pladje. Faleut vey li responsâve do tchantî, on vî ome avou ene grande blanke bâbe. Tot âd dilong do djoû, il esteut ki schoyeut s' crosse e l' air et boerléve come on boû so ses omes.

*****

« C' est l' moumint, ça va esse deur d' end aler ! » dit-st i l' pere.

Li voye n' esteut nén co fwaite. I nos faleut dire ârvey a l' Pladje des Nâcions, às vijhéns et leus agayons.

Evoye po Cazablanca, Fess et ses souks télmint vicants et télmint stroets. Nos dvéns waitî a n' nén esse cobrôtchîs so

les meurs pa les bâdets ! Ns esténs oblidjîs di nos mete so l' costé po les leyî passer avou leu tchedje.

Meknesse, les rwenes

rominnes a Volubilis, les bosses do Rif et leus ptitès voyes ki catournént et racatourner, les grands tchapeas às bleus pompons des payizans. Li vî otobusse, les bagaedjes et les poyes so l' toet, ene gade ki passéve si tiesse pa l' finiesse do costé et ki nos rwaitive e djhant : « Mêêê ! ces Bedjes la, i nd ont po on moumint a nos shure ! ».

Les beatés do Marok, les bruts, les couleurs, les odeurs, li zûntaedje des souks, les tcheretes às bâdets, les djins télmint bénrivnants, totafwait est gravé po todi dins m' memwere.

Joselyne Mostenne, li 17 di fevrî 2022.

Lucyin et Djâcob

C' est deus vîs vefs ki dmorèt e-n Âfontinne [Arbrefontaine, Lierneux, Haute Ardenne]. C' est Djâcob, on vijhén pice-crosse, ki vént taener l' cur a Lucyin – li raconteu – sacwants eures par djoû.

Mins a costé di leus ocupaedjes avou les vîs rahisses del cinse – e-n Âfontinne, tertos estént ptits cinsîs – il ont eto del vizite : leus efants et ptit-efants. C' est la k' on trouve ene miète di motlî [vocabulaire] po les djoûs d' ouy.

Vo m' la gâÿ, mi, asteure ! Mi bele-sour diveut vni, ç' còp cial, avou l' ôte di ses fis : on grand ecoidlé k' i n' fât nén balter. Vos râriz todi l' pîce di vosse manoye. Sins esse on halcotî, i fwait xhene [fait la moue] so tot ! I n' si lait todi nén roter so les pîs.

I n' ont vnou ki l' leddimwin. Li tins por mi d' m' aporçure ki dj' aveu-st avou des go-tires. Dji dmanda don a m' neveu di m' tini m' schåle po m' leyî griper so l' toet. N' esteut i nén moussî avou des coûtès coulotes. On veyeut tot si aparey brotchî foû come on gros pés d' berbîs. « Vosse schåle est viermolowe », derit i, « onk di ces djoûs, n' àrè-st on schayon ki speyrè. »

C' est co on cas, sav, ci-la ! I n' fote rén d' totes ses djournêyes. Il a s' copiotrece so ses djnos tot do long do djoû. Po fé vey si cévé et trover d' l' ovraedje, paret. Mins n' a måÿ rén. C' est k' i s' voereut bén a l' tiesse d' ene oujhene ! Si mame end est tote fire : c' est lu k' sait tot. Mins, n' a-t i nén fwait deus efants a ene rossete k' est vint ans pus viye ki lu ? Leye a ddja stou marieye et asteure, ele s' a fwait ricnoxhe po disfoirceye [invalidé, handicapée]. Les efants vont, paret i, bén a scole. A schipe rintrés, tcherdjîs come des bâdets, i magnèt on boket, pu montèt so l' plantchî. Nén mezâjhe d' elzî dire wice k' i sont les egrés por zels aler fé leus dvwers.

Dj' elzî aveut fwait do té d' tiyoû. I m' ont dmandé do cécémel. End a onk ki n' voleut nén croere k' on-z î poléve maxhî èn où tot crou. Ossu k' on l' poleut houmer [gober] direk.

I s' etindèt bén leus deus avou s' feme, shonne-t i, mins i toumèt todi trop court a l' fén do moes. Et n' fât i nén pâr mete si grin d' sé dvins leus afwaires !

Li feme dimeure esblawtêye divant l' fi. Ele î dinrè tofer râjhon.

Djâcob elzî raconte çou k' s' a passé a l' vinte do bwès, mins i n' schoûtèt nén : i nd ont d' keure. Mins, po djeryî [désirer ardemment] so ene sôre ou l' ôte, et l' briber divant d' endè raler, i sont la. I foujhnèt e m' corti, e m' poyî, e m' saloe, ou dvins mes usteyes... et s' trovèt i totes les cahotes. Insi, cwand il ont toumé so les gayoles da m' pere divins mes renis [vieilleries], il ont xhaxhlé [éclaté de rire]. On fier di rcepe [scie à deux ouvriers], i n' end avént måÿ veyou.

Mi bele-sour s' aveut metou e l' tiesse d' aler rnetyî mes plantchîs, mins come nos esténs ddja a l' vesprêye, dji lyi djha k' ci sereut po l' còp ki vént. Les scolîs, zels, estént tot ewaerés di m' vey aloumer ene lampe di stâve et on kénket po n' mi nén aler trebukî e l' gregne. I brokênt dvins tot, cwite a stârer ou spater mes boesses di clames [clous cavaliers]. Dji n' mi va nén mâvler, ni hoûler so zels, mins i lzès fât tolminme tini a gogne et d' tinzintins lzî djâzer do gros des dints.

So ç' tins la, li grande ewaerêye m' a cwand minme rinetyî mes pailètes. Sins rén m' dimander, elle a tapé evoye li sope ki m' dimoréve, et rployî mes draps d' mâjhône. Si gayârd di fi, lu, dimoréve e fâstroû : rén k' do l' vey, dji sowe a gotes et dji hâsse mes pougns divins mes potches. Ça n' vât nén les poennes di lyi dire ene sacwè, i sait tot mî k' mi !

Dji dna kékes pîces às scolîs, po lzî fé comprinde a tertos k' dj' end aveu disca l' copete di m' tiesse. Dji dmanda a m' bele-sour çou ki lyi ahâyreut d' riprinde : ele djeria so ene viye casrole di keuve. Mâgré ki m' feme î tnéve come a l' purnale di ses ouys, dji lyi dna tolminme. Et i nd ont ralé tot binâjhes. Et mi avou... d' end esse cwite ! Dj' esteu co pus nâjhi k' si dj' âreu yeu-st ovré.

Thomas Gaspar, Après l' quere e l' Ârdene (Muzêye do Pârlaedje, 2022; loukîz p. 14).

Pocwè tini cantea tot seu ?

On betch
 Rén k' on betch
 Po fé târdjî l' tins.
 Rén k' on betch
 Po todi viker eshonne

Vos bresses
 Rén k' vos bresses
 Po rabressî vosse tcholeur
 Rén k' vos bresses
 Po oizeur sondjî a nosse bouneur

Djusse vos ouys ki m' rawaitnut;
 Djusse vos ouys dins les minnes;
 Djusse vosse tanflaedje dins mi hanete;
 Djusse vosse tanflaedje po nos nutes;
 Djusse deus cours ki s' voeynut voltî;
 Djusse deus coirs draenés, stindous eshonne;
 Djusse po tote ene vicâreye;
 Djusse on ptit ni
 Djusse vos
 Et mi.

Mâjhnî (Jacques Desmet), divins « Todi vey voltî », nèn co eplaidî

K' estoz vs ureuses, nûlêyes (J. Claskin)
K' estoz vs anoyeuses, nûlêyes (A. Maquet)
 K' estoz vs ureuses, **tolminme**, nûlêyes :
 Les djets vos fjhèt sol sitârêye
 Come on grandissime etchikî
 Vocial ene blanke dame ki s' adaye
 Loyminoye so on noer piyote
 Vocial li tour ki shût si ombion
 Sins s' distourner. La l' cavayî
 Ki potche waeraxhe don ci don la.
 Et vola l' vint ki cmaxhe les royés.
 Vos, nûlêyes, prindowes e grand djeu
 Ki candje a fwait k' on djowe, djourmây
 Moennêyes del mwin d' onk k' on n' voet nèn
 Ou des ouys do ci ki ravize,
 K' estoz vs ureuses, **tolminme**, nûlêyes !

Lorint Hensdschel divins : « Dins des sôres di romance », Edicions Tétras Lyre di Walonreye, 2020, atchtâve so les fis.

Tchanson po l' boskiyon

- I. Elle est por vos, ci ptite tchanson,
 Vos l' boskiyon ki, sins façons,
 M' a dné do bwès po fé do feu
 La k' dj' esteu câzu moirt di froed.
 Vos ki m' a Bén restchâfé cwand
 Les vergougneus, les mâpinsants
 Tos les flairants et les glawenes
 M' avént rclapé l' poite a l' narene.
 Ç' n' esteut k' ene pougneye di cayets
 Assez po rtchâfer mes oxheas.
 Pus awouereus k' on pâcolet,
 Dj' esteu come divins on banket.
 Vos l' boskiyon cwand vos nd iroz,
 Ki l' fossî vs doerè-st emoenner,
 Vos rtrouvroz les cis ki n' sont pus
 Al bone wåde di Diu.
- II. Elle est por vos ci ptite tchanson
 Dame do lodjisse ki sins façons
 M' a dné kékès tâtes di saeyén
 La k' dj' esteu câzî moirt di fwin
 Vos ki m' a si Bén rpaxhou cwand
 Les vergougneus, les mâpinsants
 Les djins k' inmèt bin d' calmaxhî
 Avént bon d' insi m' vey djuner.
 Ç' n' esteut portant k' on boket d' pan
 Ki m' rindeut on pô pus vayant.
 C' est vos k' ârè l' pus bea boket
 D' m' aveur metou so l' hauptiket.
 Dame do lodjisse cwand vos dn iroz...
- III. Elle est por vos ci ptite tchanson
 Vos l' etrindjir ki sins façons
 D' ene air mâlureuse m' a sorî
 Cwand les gableus m' ont-st apicî
 Vos n' avoz nin aplôdi cwand
 Les vergougneus, les mâpinsants
 Les djins k' inmèt bin d' calmaxhî
 Avént bon di m' vey emoenner
 Ç' n' esteut portant k' on pô del lâme
 Mins ele m' aveut rischandi l' âme
 Do fond do cour dji vs di merci
 Vos m' drovoz l' poite do paradis
 Vos l' etrindjir cwand vos nd iroz...

Richard Joelants (redjârbant ene tchanson da Djôr Brassense); mwaisse modêye so les Berdelaedjes (loukîz p. 18)

Sovnances del fén des anêyes 1960

Mes vacances a Corbiyon

Corbiyon, c' est on ptit viyaedje on pô âdzeu d' Bouyon, etur Yåle et Suni, alans dj' dire. I s' lome insi paski li djeyografeye do viyaedje, c' est câzu come ene pitite coirbeye.

Ca vout dire k' i gn aeut des k' des coisses [côtes] et des valêyes – des dischintes. Fa-leut todi monter ou disvaler.

Pitite cinse

Mes grands-parints avént ene pitite cinse : sacwants vatches – set ou ût. Et pu on tchvâ et kékes pourceas. Et il ont elvé cwate bâsheles avou leu ptite cinse.

Et mi, dj' esteu gamén cidlé, et dj' î aléve deus côps par an e vacances.

Di l' ivier

Li djournêye d' on gamén di m'-n âdje, ça comince todi â matén cwand on rexhe do lét. Et cwand c' esteut l' Noyé, li prumî cayet k' on fjheut, c' esteut d' waitî on pô l' tins k' i fjheut. Don, dji m' levève, dji m' abiyive vitmint et dj' aléve bâker al vite. Et bén sovint, on n' veyeut nén foû del vite, pask' i gn aeut pont d' tchâfaedje, et c' esteut edjalé. Li cwârea esteut tot flori. On s' meteut l' nez conte li vite, on shofléve on pô, pu ça s' (disgadje)... ça rignive, cwè. Pu on aeut on ptit rond come ene pîce di deus uros, et pu on waitive : « a ! enute, i nive. » Et pu : « a ! i fwait setch ! ». Et pu c' est tot.

Et pu, on disvaléve al coujhene.

Â boledjî

Et m' grand-mere aeut ddja metou l' tâve po ddjuner.

Et m' prumî cayet, c' esteut d' disvaler amon l' boledjî, k' aeut on ptit tchapâ [appenti] padzo l' egljhe. Et dj' aléve cweri on gros pwin d' swele. (On âreut nén dit adon ki, dijh ans pus târd, cwand dj' a yeu 17, 18 ans, dj' esteu amon l' minme boledjî et dji lyi a monté des saetchs di farene dins on ptit caliboestea [cagibi] a hôteur do berôdi. Et k' on

souwéve des gotes come des oûs cwand i fjheut 30 digrés.)

Et nosse Kleber rexheut di s' pitit tchapâ e noer – il a travayî tote si veye avou l' for e noer dins l' câve. Et i rmontéve di troes cwate grands apas d' ene schâle – a m'-n idêye – po-z ariver â magazin. I maronève [rouspéter] todi cwand l' feme n' esteut nén la, pask' i dveut vni siervi l' pratike [client]. Mins cwand dji lyi montéve les saetchs dijh ans pus târd, dj' âreu bén dagouné [maugréer] ossu.

Li trimpinete

Infén ! Dji rmontéve li viyaedje avou l' pwin. Et, mi grand-pere – k' aeut ddja stî traire kékes vatches, a m'-n idêye – il esteut ki ratindeut l' pwin, bén seur. Il aeut on grand bol – mins c' esteut do bol, hin, ça; dji n' âreu nén fwait l' toû avou mes deus mwins – et i fjheut l' trimpinete. C' esteut âk d' on pô rlidjeus, la. Il atrapéve li pwin. I l' segnive, dabôrd. Et i l' côleve avou l' grand coutea. I m' fijheut des pitès fadêyes por mi. Et pu cwand c' esteut des grandès trintches, il è fjheut ene bele sipesse, et pu i côleve ça et i meteut ça dins s' bol. On âreut câzu dit on ptit saeyea.

Et pu adon, i meteut kékes bo-

kets d' souke didins, et l' grand-mere arivéve avou l' pailon. Et i haetchive li crinme do laecce ddins, et i touyive tot ça. C' esteut plaijhi d' el vey mindjî ça, hin. Il aeut l' grande coyire, et i tchikéve si djatlêye di trimpinete insi.

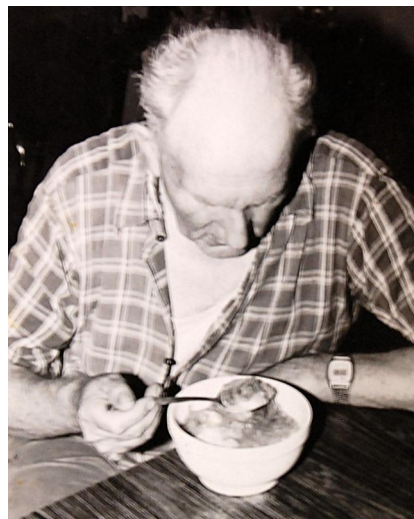
Li modaedje

Et pu adon, il aléve continouwer a mode. Dj' end aléve avou lu, padecô. Il esteut so si ptit xhame ki saetchive so les tetes del vatche, avou l' front k' esteut aspoÿî conte li panse del vatche. Et d' tinzintins ene... i gn aeut des moxhetes ki trinnént la, et l' cawe voléve dins tos les sinses. Alôrse, i m' houkive: « Hê, Pascal ! tén on pô l' cawe del Florete, pask' ele mi fote des tchicnâdes ! » (On pleut ossu loÿî l' cawe : on meteut ene coidlete après l' pate do drî et on esteut trunkile po traire.)

Raiwer les toubaks

Et pu adon, on trevâtchive li gregne avou l' grand-mere. I faleut arozer l' toubak. I fjhént co on pô d' coôteure di toubak. Et i gn aeut les coûtches. C' esteut on grand batch come li tâve cidlé avou des boirds di beton insi. Et i gn aeut des cwâreas dsu avou ene ârma-teure di fier. Et d' on costé et d' l' ôte do batch, on purdeut, mi grand-mere et mi, les cwâ-reas k' on va dire – les vites. Et pu, on les moennéve â dbout do cayet po disgadjî l' coûtche et po cmincî a raiwer. Et c' est mi ki s' ocupéve do robinet, ki n' esteut nén bén lon, et m' grand-mere arozéve ça, on pô rilidjeuzmint ossu, on va dire.

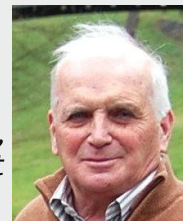
Pascal Bajot; eredjistrumint âs scoles di Bive do 23 d' nôvimbe 2021, schoûtâve so Wikisourd (p. 18, pu taper l' minme tite dins l' purnea « cweri »).

Novea live e walon

Ayir, ouy, dimwin...

C' est come ça ki nos lomrans on live avou on tite às racawetes : « Ayir, ouy, dimwin, dispoy les viyaedjes disk' às pus hôtes scoles » shuvou di « Après l' guere e l' Ârdène, et tuzaedjes so l' vicant ». Rén k' çoula !

Po dire li veur, c' est on live às deus scrijheus. Li prumî, c' est Djan-Pire Dumont, ki nos cnoxhans Bén roci, poy k' i scrît dins nosse gazete dispu l' an 2000. Li deujhinme pârteye, c' est l' ouve d' on soçon da sinne, Thomas Gaspar, mins ki c' est Djan-Pire k' a-st eplaidî ses tecses.

Li live vént d' rexhe å Muzêye do pârlaedje e l' Ârdene. Bén oyi, taiss, Djan-Pire a dmore di 1969 a 1976 å « Tcheste a poûssires », « ene sitroete binde di tere, sitindowe come ene coroye inte Condroz et hés d' Mouze » et k' on lome Ârdene condruze. Adon, nosse binamé scrijheu a tos les droets d' esse eplaidî mon les Ârdinwès ! Et publiyî dizo libe licince GNU, eco Bén.

Contnou

Les rmerciymints do dvant-z-ouve vont-st a Djowel Tiri ey a Mareye-Madlinne Famrêye do

ceke d' istwere di Mârcin. Shût èn adviertixhmint ki dit ki c' est al vude k' on cwirreut des ravizances avou des djins moites u evikes. Portant, mo des persounaedjes, on sint k' il ont viké podbon. Come les cis di ces cwate bokets ci :

Florant, m' cama : on moude discovrou pa on tchesseu : li moudreu, c' esteut on bokion ki li scrijheu âreut polou cnoxhe dispu ki, gamén, il aléve traker dins l' payis d' l' Aiwe d' Inne, dj' ô Bén do costé di Lierneu et d' Odegne.

Peneuse dicâce (dicâce ki s' dit « *boutchou* » e hongrwès). On vî Hongrwès voet pol prumî còp di s' veye on negue di vint deus des cacayreyes sol dicâce do viyaedje. Li tecse est ddja vî, et il âreut dvou passer dins l' ramexhnêye di dvant (« Tot tournant les pådjes », 2017) mins il aveut stî « rovî » dins l' éndjole do scrijheu på rashonneu d' ses tecses.

Po rinde bon dvwer a Andri: istwere d' on rezistant del guere di 40, coixhî pa on sôdâr almand e moes d' fevrî 1944, sougnî a Aye, mins ramassé lavola pa des SS flaminds, prijhî dins on camp tinou pa des comunisses almands (lu k' est araedjî catolike et k' a del badjawe... trop di badjawe)

Amon les beguenes: cwè fé, pol macheriseur directoresse, d' ene sicolresse ki s' a fwait foirci tot rintrant e s' novele mâjhon, dins èn eplaeçmint foû do viyaedje ?

Èn oû a peler avou l' estâvlixhmint catolike ?

...dins cisse dierinne novele la, todi. Mins, avou, dins l' tecse « L' Aviedje, ene feme Bén grandiveuse », ki djâze des aparexhaedjes a Baneu. Grandiveuse pask' elle âreut câzé e francès... come les evekes di ç' trevén la ! On rtrouve eto ci rsinta la dins des passaedjes di « L' après-davance », li pus bea ptit roman do live (45 pådjes).

Å Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene, contact@museedelap parole.be.

Kékes lives e walon co atchtâves al Rantoele

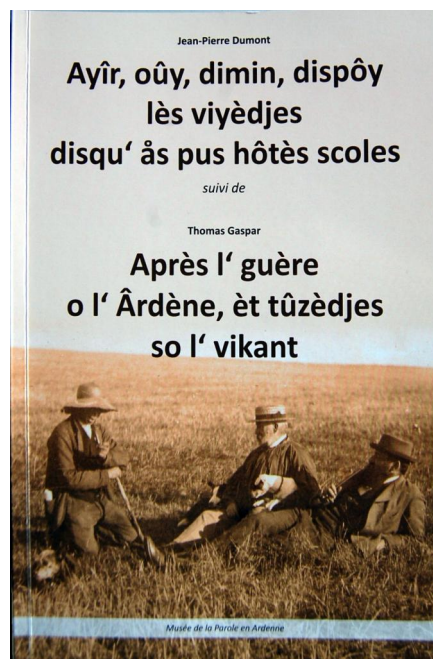
emilez a : f.assurances@gmail.com

(end a co des ôtes pus vîs, loukîz l' Rantoele 101)

Yannick Bauthière, motî d' potche walon / francès & francès / walon (2009).....	8,50 (rimetou à vî pris) + 4 € po l' evoyî
Lucyin Mahin, Vera (roman ki s' passe e l' Crimêye ey e l' Oucrinne, 2011).....	18 €
Jacques Desmet, On Sâni a pâr (roman ki s' passe 1930-1940, 2013).....	15 €
Jean-Pierre Dumont, Tot toûnant lès pådjes (noveles, 2017).....	12 €
Lucyin Mahin, Moudes a rvinde (noveles, touwaedjes et terorissee, 2019)	18 €
Jacques Desmet & José Schoovaerts, Novèles èt Binde à dèsséns (2020).....	15 €

emilez a : jean@radioquartz.be

Jean Goffart, Dji m' lome Meliye (2009).....	9 €
Jean Goffart, Raecene (plake di tecses, 2016).....	10 €
Jean Goffart, Djins d' amon nozôtes (noveles, 2020).....	20 €
Jean Goffart, Padri l' finiesse (sitroete plake, tecses so on fond d' muzike, 2021)	15 €

Emissions radio e walon rimetowes so papî

Rastrind, saiss ! (II)

C' est dissu RCF, ene radio catolike pol Walonreye, ki Bernard Van Vynckt evoye ses ptits biyets e walon, tos les londis. On les pout rschoûter a si âjhe so leu waibe come potcasses. Ey asteure, les vey come videyos so VoBuze.

Li live ki nos vos prezintans L'voci, c' est les biyets k' ont stî dits do 5 d' octôbe 2020 à 28 di djun 2021.

Come pol prumî tôme, les tecses sont scrîts e rfondant namurwès sol pådje di droete, avou leu ratournaedje e francès vizon vizu.

Tinmes

Come di djuste, po on mwaisse curé, gn a des biyets sol rilidjon catolike, inte di zeles sacwants sol Pâpe Françwès. Po les sints, gn a on biyet so sint Rmâke.

Gn a eto des etnotecses (tecses so on sudjet tecnike, avou s' motlî a pâr). Onk so l' coûtivaedje des betrâles, et l' ôte des canadas dins l' Hesbaye.

Gn a eto sacwants biyets so l' fotbal (li scrijheu a djouwé lontins come referé), onk so Maradona, rimetou a Eden Hazard.

Gn a des biyets d' politike, so les vôtadjes ezès Stats Unis (li scrijheu ni poite nén Donald Trum

p dins s' cour).

So l' economeye, on lirè voltî «Li monde à rvier», la k' i rvént so les rujhes des pratikes avou l' disparexhaedje des vicantès djins capâbe di vos rçure dins les banques et ôte pâr.

Sol minêye di cron virûsse, on shût l' paskeye d' on concert di muzike e l' egljhe di Crupet, avou les bleus k' arouflèt po gadjî [mettre à l' amende] li tchanteu et les rwaitants. Aminde anixhilêye pa on djudje di Brussele, ca foû d' ene lwè passêye e pârlumint.

Dins onk des biyets, li scrijheu prezinte on live ki prêjhe les Bas Payis borguignons. Tot rahoucant les clapants bastimints di ç' trevènes la a... Brudje, Gant et Brussele. Tén, la rén ! Pocwè nén e l' Walonreye ? Bén paski l' Walonreye, c' esteut pol mitan li Principâté d' Lidje, ki les Borquignons, c' esteut leus innmis. Dins l' restant k' esteut Bén dâs Borquignons, les dutcheyes di Nameur, do Lussimbork et do Hinnot, n' aveut nole grande veye

martchande, po-z î basti des rlujhants monumints.

Li dierin biyet nos evoye co pus lon dins l' tins, do trevén del Lotarindjeye, avou l' vizite di l' egljhe di Wahå. Li signeur di Wahå aveut minme edjîstré on mwaisse raploû des gros colés del Lotarindjeye a Wahå. C' esteut dins les anêyes 950.

Ombrires di des ôtes waloneus

Dins sacwants biyets, i rprind des tecses di des ôtes waloneus: des fâves di Lafontaine da Joseph Houziaux, on sâme [psaume] da André Henin, on foirt bea tecse filozofike ratourné pa Anne-Marie François. Ossu on scrijhaedje da Jean Hamblenne ki fwait câzer l' leu da sint Rmâke. N a-st on biyet ki câze do live di spots Denis, la ki l' sicrijheu a stî rapexhî ene hiede di ratourneures po-z animådjî ses mots walons. Ca on tecse e walon sins spot, c' est come del sope sins sé.

Rascegnés : contact.sudbelgique@rcf.be

On pordjet moenné schâynete [sans hésitation]

Li novea testamint e walon

Ci n' est k' e 2016, al fiesse âs lingaedjes walons, ki Jean Hamblenne, on bénvlant prof di teyolodjeye ki vneut di prinde si pinsion, rashonna ene troplete di djins po rmete tot l' novea testamint e walon.

Après deus ptits lives riprindant tchaèque cénk letes d' apoisse, vola on gros pezant documint di 510 pådjes.

Come sorprije d' intrêye, l' evandjile sint Matî ratourné e walon pol prince Louis-Lucyin Bounapâre, li neveu da Napoléon. C' esteut on fel linwincieus, intéressé pa tos les ptits lingaedjes. Il aveut come modele di ratournaedje l' evandjile sint Matî. El va fé eplaidî e bur-

ton a Londe e 1867.

Ecumenisse linwistike

Li ratournaedje e walon aveut stî dmandé do prince a l' SLLW Ouve da Nicolas Defrecheux, François Bailleux et Augustin Hocq, il esteut dedja tot fwait e 1862. Mins ci n' esteut k' on papîscrît, e l' ortografeye d' adon. Kimint k' nosse Djan l' a stî rnoxhî dins ene bibiotheke di San Sebastian ? I lyi fât dmander vos-minme.

Dins li ptit monde di waloneus la k' gn a co des pârteyes di topet [crêpage de chignon] po des tchitchêyes ortografikes, on n' pout ki dner l' tchapurnêye a Djan po s' lårdjese d' idêyes so ç' pont la. A costé des scrijhaedjes Feller (avou l' accint lidjwès, namurwès, carolo, roman payis ou maxhî), gn a troes ouves ki sont-st eplaidées e rfondou et cénk ôtes e « sistinme disfrancijhî Djôr » (loukîz l' Rantoele 101).

Sitroete plake di cåzaedje e walon

Padrî l' finiesse

Jean Goffart n' est nén seulmint nosse cronikeu sportif. C' est ossu on grand produjheu d' cåzaedjes e walon, et nén fok dins si emission « El tchant d' no cok ».

Il aveut ddja vudî ene plake di cåzaedjes so on fond d' muzike la cwatre ans. C' esteut « Raecenes ». Mins elle esteut cåzumint tote vindowe.

Adon, il esteut tins di passer a l' deujhinme.

Dijh-nouv tites

I gn a 19 tites dissu, tertos e walon. Li fond, c' est des muzikes da Steve Rodgers. C' est on clapant muzicyin (eyet tchanteu). I compôze eyet il a tchanté tot e-n estant guitariste dins l' binde « Cover » des

rlomés « Slade » ! Sacwants d' ses bokets sont djouwés pa

Ernest Hembersin. Li Nesse, c' est on tchanteu k' a bouté avou nozôtes pol plake « Emacraedje » (il î tchante troes des tecses da André Gauditiaubois).

Nesse Hembersin a metou so pî li binde di tchanteus « Ablaze ». I fwait todi des concerts. Il a sôrti sacwantès plakes CD (e francès). El pus cnoxhowe, c' est « Rok des teris ».

Il est eto professeur di guitâre. Jean Goffart, li 29 di may 2022.

Bate di scrijhaedje

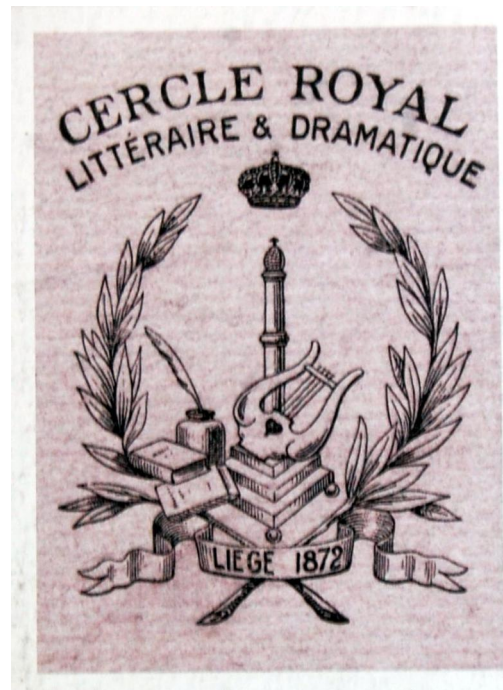
Po ses 150 ans (ene fameuse tchoke), li soce « Caveau Liégeois » mete so pàs so fotches ene bate di scrijhaedjes so l' ecolodjeye. Li tite c' est « Est ç' l' ome k' end a d' keure del nature oubén est ç' li nature k' end a s' sô d' l' ome ? ».

I fât scrire on tecse avou l' sistinme Feller-Haust tot notant l' accint d' Lidje. À dpus, di 7500 caracteres. Li djinre est libe (prôze, powezeye, teyâte, tchanson).

A-z evoyî a Armand Herbeto (rowe do molén, 10 a 4121 Nouveye-e-Condroz) divant li 30 di setimbe 2022. Shijh egzimplaires, sins mete vosse no dissu les tecses, mins so ene foye a pàrt dins l' ewalpeure.

Armand - k' a yeu l' pris do meyeu prumî scrijhaedje del Kiminâlté e 2021 - vos sohaite d' esse li fi u l' feye del blanke poye !

Racsegnes : a.herbeto@gmail.com ubén caveauliegeois@gmail.com

Waloneus dins l' penin

Dji n' vos va nén fé poirter l' doû d' on rloché scrijheu, ci côp cial, mins pàrti l' poenne di sacwants waloneus.

Bob Gérard, on copineu del « soce Julos B » di Rotchfoirt. Vola li ptit mot k' Ziré Malet, li moenneu del soce, a scrît por lu : « C' esteut nosse soçon dispoij lontimps. Nos l' veyéns foirt voltî. Il esteut plaijhant, todi siervicire, li prumî po s' mete a fé les schieles, cweri et siervi les veres do tins d' nos raploûs.

Si vicâreye a todi stî bén rimpleye dispoij si-t efançe disca k' i nos cwite a nonante-ey-èn ans.

C' esteut on fel esportif. Il a djouwé dins les hôteurs des tchampionats d' ténisse et co dins des ôtès spòrts. Il a stî tchampion d' Beldjike di cayak.

On pied ene boune djin, vormint ! » (fén d' ridjhaedje).

Kécfeye ki, dins ene Rantoele ki vént, nos replaidrans les tecses di sacwants eredjistrumints fwaites d'usse divant k' i n' mourt.

Li pa d' nosse sicrijheu, **Samuël Dumont**, a morou d' èn Accidint des Ecdûts do Cervea. Nosse gazete prezinte ses condoleyances a « Samea » et boune miere po ses egzamins a Mont, mågré cisse rascråwe la. Li moirt n' est k' on passaedje (Touma Gaspar, Rantoele 103).

Mâtche, li 14 di may

Fiesse às walons lingaedjes

Semdi 14 di may, cénk eures et dmey à matén. Come tos les djoûs, dji m' leve. Mins enute, dji n' mi leve nén po bouter po m'-n ovraedje. Ki neni. Dj' a volou prinde on djoû d' condjî po m' rapoizer et fé ene pitite excursion.

Dji m' va al Fiesse às walons lingaedjes a Mâtche(-el-Fâmene).

Après aveur tcherdjî les boesses avou les lives a mete sol tâve del soce « Li Rantoele », dji boe troes djates di café, pu dji m' mete e voyaedje. Po nén lon, da : gn a k' 40 km.

Arivêye

A m'-n avnowe, dji dischind do l' vveture et stinde mes boyeas. Si fât i co distcherdjî les boesses di lives divant di rboere on café, ossunon, bernike ! pupont d' coraedje.

Dju tape mes ouys e l' air, et cwè çki dju voe à lon ? Mi soçon Djan-Luk Geoffroy. Savoz Bén, li ci ki fwait tot po schaper l' gâmès.

Dji m' lyi va dire bondjoû (co cénk minutes di wangneyes divant di distcherdjî) et nos câzans eshonne come si ç' âreut yeu stî dispu dijh anêyes k' on n' s' âreut pus veyou.

Po fini, no rintrans nos boesses. La nos estans ascoyîs par Djowel Tiri, ki nos mostere nos tâves po mete nos lives. Ké bouneur di rtrover ene sifwaite tchaleur uminne !

A tot moumint intrêve ene sakî, ome ou feme, ossu avou des

boesses di lives. Estant naxhieux [*curieux*], dj' alève dire bondjoû et sortot vey po saveur di ké cwén k' i vnént et copuvite çou k' il avént come lives.

Brâmint di ces djins la, on n' les aveut nén co veyou ubén râlmint ! Mins çou ki m' a fwait lu pus plaijhi, c' est d' infén rescontrer des djins ki dji n' aveust atôtchî ki pa telefone ubén emile. Al fén, on pleut mete on vizaedje so on no ! Çà a stî insi avou Djowele Spirkel Djâke Desmet, u co avou Omar do ministere, et co ds ôtes Bén seur.

Pâjhûle matinêye, agostante vesprêye

Li matinêye a stî foirt pâjhûle ca gn aveut nolu. I gn a yeu ene conferince, mins dji n' î a nén stî, peu d' manker des rescontes à stande.

Del vesprêye, çoula a bodjî on pô dpus avou des djins ki pasént vey dins les standes.

I gn aveut ossu on concours po goster des vôtions. C' est cwate kimeres k' estént la po mostrer leu rcete. Mmmmm ! ki dj' a yeu bon dins m' pitit vinte.

Après cwatre eures del ves-

prêye, i gn a yeu on spectâke di marionetes. La dj' esteu às andjes puski c' est m' dada.

Li vraiye ritchesse

Lu vinte di lives n' a nén stî foirt Bén, et nos n' avans nén stî ritches avou çoula. Mins est çki c' est l' vraiye ritchesse, ene cagnote plinne di cwârs ?

Por mi, lu vraiye ritchesse, c' est di s' poleur ritrover eshonne po fé l' fiesse et pârti nos lives, tot metant nosse lingaedje a l' oneur.

Brâmint des grands waloneus n' estént nén la, et manként a brâmint, come Lucyin Mahin, Djan Goffart et co ds ôtes. Mins on rmetrè çoula pol côp ki vént. Noç pasrans del Fâmene a l' Ârdene, veyanmint k' e 2023, li fiesse si frè-st a Mâmdiy.

Li pus grande ritchesse por mi, c' est di s' lomer Walon, Picârd, Gâmet, Chti, Lidjwès, Namurwès, Borén, Tchampanwès, Âreler (Ârlonès) ubén co ds ôtes nos, mins di fé pârteye del minme grande famille, **li tote bele famille des waloneus.**

Dimitri François, li 15 di may 2022.

Vraymint Bén l' fiesse do walon a Mâtche. Do matén, tchaeke comene k' a ddja l' label « Nosse comene dit oyi » esplikéve ses acsions so l' terén (ene tchapurnêye a Mâmdiy !).

Vina l' toû d' Cîné ki n' l' a nén co mins k' a totes ses tchances avou s' fiestival di teyâte e walon, evnd. Li scabin ki câzéve... waite Bén ! c' esteut èn ancyin camaeråde di scole, ki nos esténs dins l' minme classe di latén-grek.

Co ene tchapurnêye pol

prezintaedje des 40 ans do « Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene » pa Pire Otdjâke. Avou des diyapositives, et tot e walon, s' i vs plait Bén !

Ci fourit por mi l' ocâzion d' rescontrer beacôp des intèressantès djins. Avou çà k' zeles eto estént interessêyes pa l' novele sicrijheuse (mi, di dj' mi). Insi, dj' a câzé avou : Pierre Otjacques, Michel Francard, Joël Thiry, Bruno Dârvaye (B. D' Arville = B. Picard), li tchanteu e walon, et foirt lontins avou Joseph Dewez k' est mo

[*moult, très*] avnant !

Al conferince, i gn av co : Jean-Luc Fauconnier et Jean Germain.

On pleut goster des vôtés gratisse prodeyo et... « vôtér po les vôtés » del meyeute coujhniere, inte cwate comeres : Flore, Djene, Josiane et... dj' a rovyî s' no.

Vola on ptit racourti d' ene bele djournêye po on lomé Lucyin k' on-z a etindou s' no Bén sovint !

Joselyne Mostenne, li 15 di may 2022.

Ådvins (II)

Vacances a Corbion (Pascal Baijot)	p. 13
Lives Jean-Pierre Dumont / Thomas Gaspar	p. 14
Rastrind, saiss (II) (Bernard Van Vynckt)	p. 15
Novea Testamint e walon (16 ratourneus)	p. 15
Plake di cåzaedjes e l' muzike (Jean Goffart)	p. 16
Bate po les 150 ans do « Cåvea ».....	p. 16
Waloneus dins l' doû	p. 16
Crakes (Christian Thirion & Alfred Wanlin)	p. 18
Sol Daegntoele waloncåzante	p. 18
Et l' nute s' a stindou (binde d' imådjes da José Schoovaerts) (VII & VIII)	p. 19-20

Les crakes del Blawete

Canari djaene citron

Cwatre eures à matén : Marcel rintere e s' måjhone. Il èst moirt sô.

Dji m' va fé on djus d' citron po n' pus oder l' alcol dit-st i.

À matén, Sandrine, si feme : « T' as co bevou come on trô ir, hin ? » dit-st ele.

- Mee... bén neni ! respond Marcel.

- Awè !? Et l' canari k' a stou sprâtchî, i s' a oisté l' veye tot seu... bén seur !

Ene bele da Alfrede

Les djambes à lådje

C' esteut ene feme k' aveut prins ene laide abitude di doirmi les djambes à lådje. Et s'-n ome ça n' lyi plaijheut nén dtrop, et i lyi rpoûssive toudi ses djambes. Mins, on moumint après, ele les raveut à lådje. Et al fén, i lyi dit : « Schoûte bén, feme ! On còp û l' ôte, t' àrès ene fârce. » « Cwè, don ? » « Ti pierdrès t' matrice. » « On n' piede nén ça come ça, sés' ». « C' est bon ! C' est tot ! »

Et lu, il esteut facteur. Cwand il aveut l' tins, hin, - come il esteut la, il inmève bién d' aler fé les coûsses. Et mafwè, i passe ci et la. Et i passe al botchreye, et dmander on foete di coshet. « Abén, ça va ! » Et on lyi ratoirteye ça comifât.

Et lu, il esteut à tri al posse a Brussele. Et a troes eures à matén, evoye. Et dvant d' endaler, i prind l' foete di coshet, et i lyi tchôke inte les djambes.

I rarive a deus eures del vesprêye, k' il aveut fini djournêye. « Ké novele, feme, ça t' va ? » « Ày mins nén dtrop ! » « Pocwè ? » « Bén çki t' aveus dit a-st arivé. » « A ! ti voes bén k' dji t' l' aveu bén dit. Et ti n' as nén yeu trop må ? » « O nonna ! Dji n' a rén sintou. **Mins po li rmete, dj' end a veyou, la !** ».

raconté pa Alfred Wanlin al copinreye di Libin; rischoûtåve so Wikisourd.

Sol Daegntoele waloncåzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Scoles di Bive do bontins 2022; fimes del tévé waloncåzante, vîs limeros del Rantoele.

L' eciclopedeye Wikipedia

aveut **11 472** årtikes (å 3 d' djun 2022); <http://wa.wikipedia.org>.

Wiccioneaire

Tos les mots d' totes les langues esplikés e walon : <http://wa.wiktionary.org>

N aveut **28 776** årtikes å 3 d' djun 2022, inte di zels, 24 292 fok pol walon. Li diferince, c' est des mots di ds ôtes lingaedjes, respplikés e walon.

Wikisourd

<https://wa.wikisource.org/>

Biblioteke di tecses e walon dins totes les ortografeyes (vîs sistinmes, scrijhas d' oteur, Feller, Rifondou).

DTW

Diccionaire di tot l' walon: <https://dtw.walon.org/>.

Å 3 d' djun 2022, gn av **33 569** intrêyes.

Berdelaedjes

<http://berdelaedje.walon.org/>

Noveles ; dimande di mots ; kesses so li rfondaedje ; tecses di scrijheus dins leu mwaisse ortografeye.

Li waibe des rvuees walones

Pådje del Rantoele-gazete

<https://www.revues.be/li-rantoele>

Payis condruze et walon

Djâspinreye Fesbok foirt ovrante [active]

<https://www.facebook.com/groups/320720301353997/>

Sol tévé waloncåzante (VoBuzé [Youtube])

Veyåve a pârti d' l' Aberteke (<http://aberteke.walon.org>) u so ene ricwirrece (Gogueuye u ene ôte) tot tapant Youtube / walon / Lucien Mahin.

Teyåte e walon a Poitchece-e-l'-Årdene

Djâzante waibe des pârlers d' Beldjike

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

On novea pont walon : Djalhé

Racourti des imådjes di dvant

Dj' estans e 1815. Emile Colot, on Walon d' Lene (Åssôrt), ki s' aveut-st egadjî dins l' armêye francesse, si rtrouve Holandès après l' batreye di Brinne-l'-Alou [b. de Waterloo]. I rwangne si novea payis, tot rpassant pa l' Iye Corsike [Corse]. Mins...

Et rosse, ele lyi a fwait viker, el tins d' èn âmatén, çou k' les rosses polnut viker

Dedja k' i n' est k' da minne, po on fayé osti. Ses raecenes sont flâwes, ca å dpus k' on l' aduze, å dpus k' i s' aflaxhe. Dj' a bea l' rimostrer : i s' etiestêye a doirmi cwand i s' divreut dispieter.

C' est on nawe cwand i lyi fât bouter d' afaçon. Mins asteure ki vo l' la tot seu avou mi, i lyi stitche di s' enonder. Pouri osti ! C' est èn arabe cwand i fâreut esse lådje, et on spârdeu cwand i fâreut fé des porvuzions. K' elle vâye às cint ferfote, el cene k' ârè pitié d' lu !*

Po l' sawè lomez l' don « Amedé » et vir !

Maria Deyî ! Voloz dire ki... ?

... il î rtrouve ene djouguete [cantinière], Bizete, k' esteut avou lu e l' ârmêye. Ça n' arindje waire li feye di si ancyin oficî, ki s' a-st amouraedjî d' lu, après leus recitaedjes di powinmes antikes. Nost Emile, lu, est so balance, aprume cwand i s' abaitixh di çou k' Bizete lyi a vnou dmander...

Cwand ça vos tchipote ...
Dijhoz m', al guere,
avoz stî coixhî ?

Pinsez k' a vos bate,
vos n' wangnîz pont
di skernaxhes

Si ça vos dit d' les vir,
dji vos les mostere.

Proficiate! Vos etindoz co
l'rizêye !

Emile, èm fré
d' sonk, dj' a
dandjî d' vos.

Por mi, vos estoz tot çou ki m' dimeure
di çou k' dji lomreu « famille ». Po çki nos
avans viké eshonne, i m' vos fât aspyî.

Cwand dj' a rivnou à vijaedje,
dji m' a rtrové orfulene. Èm
moman, k' aveut rtrové m' popa
touwé d' on côp d' coutea drî l' mājhon, ni lyi aveut
sorkivé k' ene pitite samwinne. I m' vos fât aidî a les
vindjî. Sonk po sonk ! C'est l'lwè d'avâr ci.

Totshûte, on m' a dit
k' c' esteut l' bodârd
d' oneur Do Tieni k'
aveut touwé m' popa
L' aroke, c' est k' lu
ossu a stî rtrové
moirt dins les tiers

Et l' vijhén, l' amedeu,
a vnou
rclamer
les meyes
et les cints
k' i djheut
awè prusté
a mes parints.

